

УДК 811.163.41'367.625:81'37

АНА В. МИЛЕНКОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ,
Београд)*

Оригинални научни рад
Примљен 21. октобра 2015. г.
Прихваћено 19. новембра 2015. г.

СЕМАНТИЧКЕ УЛОГЕ ДОЖИВЉАВАЧА И ИЗАЗИВАЧА ЕМОЦИЈЕ У ЗНАЧЕЊСКОЈ СТРУКТУРИ ЕМОЦИОНАЛНИХ ГЛАГОЛА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

У раду ће се из перспективе теорије семантичких улога анализирати група глагола којима се у српском језику означавају психолошка стања, расположења и осећања (тзв. емоционални глаголи). Садржај емоционалних глагола посматраћемо кроз призму емоционалне ситуације која подразумева узрочно-последичан однос између онога који нешто осећа и онога што дато осећање у њему изазива. У зависности од тога да ли се семантичка улога доживљавача емоције додељује субјекту или објекту, емоционалне глаголе сматраћемо статичним (субјекат је доживљавач) и узрочним (објекат је доживљавач). Покушаћемо да утврдимо који статични емоционални глаголи могу да се трансформишу у узрочне, и који граматички механизми омогућавају такве промене.

Кључне речи: емоције, емоционални глаголи, аргументска структура, семантичке улоге, доживљавач емоције, изазивач емоције, рефлексивност, префиксација, лексикографска дефиниција.

* ana.milenkovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка исцртаживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Увод. Људске емоције и механизми њиховог језичког изражавања представљају предмет изучавања многих наука, а та интердисциплинарност омогућава посматрање исте појаве из угла различитих научних теорија и перспектива. Непостојање системских приступа проучавању природе и својстава широког спектра људских осећања довело је до великог броја различитих класификација емоција (в. Џејмс 1884; Ортони–Тарнер 1990; Екман 1999; Принц 2004; Соломон 2008; Миливојевић 2008 и др.). Таква различитост мишљења на пољу психологије емоција ствара нејасну полазну основу за језичка, пре свега семантичка истраживања емоционалне лексике. Због таквих неусклађености, задатак сваког лингвисте јесте да сам одреди и дефинише теоријски оквир којим ће приступити сложеном питању емоција у језику, било да бира пут *од свейџа емоција ка њиховом језичком изразу* или *од језичког израза ка њиховом језичком изразу* и *класификацији емоција*. Језичка манифестација емоција подразумева употребу тзв. *емоционалне лексике* тј. речи које имају посебну, *емоционалну семантику*. Речи које чине лексичко-семантичко поље емоција имају сложено значење, за чије је разумевање неопходно свеопште познавање природе самог денотата, дакле јединствене природе људских емоција.

1.1. Терминолошки проблем. Због терминолошке неусклађености појмова којима се у литератури означавају различити аспекти човековог душевног живота (емоција, осећај, осећање, психолошко/психичко стање, расположење, емотивност, емоционалност и сл.), у раду ћемо користити општи термин *емоција*, и од њега изведене речи: *емоционалност*, *емоционално* (значење), *емоционална* (лексика), *емоционални* (тон, украс) и сл. У том смислу, глаголе којима се означавају различита осећања, психолошка стања и расположења зваћемо *емоционалним глаголима*.

1.2. Глаголи као језичко средство изражавања емоција. Као и други појмови, тако и појмови различитих осећања која прожимају човека, његов унутрашњи свет и његов однос према другим људима, у језичкој равни најчешће се изражавају *именицама* (љубав, радост, туга и сл.), *придевима* (срећан, тужан, уплашен и сл.) и *глаголима* (волети, радовати се, љутити се и сл). Глаголи којима се означавају осећања представљају семантичку класу којом се осликава однос између *онога који осећа* и *онога што осећање у њему изазива*. Овај однос постаје сложенији ако се у обзир узму и елементи као што су: каузалност, интенција, вербална експресија, понашање, гестикација и сл. Дакле, сам догађај исказан глаголом могуће је анализирати из различитих перспектива, са фокусом на различите аспекте и елементе глаголске радње. У истраживањима емоционалних (психолошких, афективних и сл.) глагола у српском језику аутори су при-

ступали истом језичком корпусу користећи се различитим језичким анализама и методологијама (уп. Ристић 2004; Штрбац 2006; Поповић 2007; Московљевић-Поповић 2008; Драгићевић 2010 и др.). У фокусу нашег истраживања биће актери догађаја израженог емоционалним глаголом, односно узрочно-последичан однос између доживљавача и изазивача емоције.

1.3. Емоционални глаголи чине део тзв. *емоционалне лексике* коју је могуће посматрати на два начина: статично (као речи у речнику које су дефинисане одређеним лексикографским правилима) и динамично (у контексту језичке комуникације – говорне или писане). Глаголе који чине фокус нашег истраживања посматраћемо у контексту њихових речничких дефиниција, које ће у наставку рада бити детаљно пописане, анализирани, а затим и систематизоване.

2. Циљ истраживања. У раду ћемо се бавити значењем емоционалних глагола тако што ћемо анализирати аргументску структуру глагола из перспективе семантичких улога које се додељују синтаксичким позицијама субјекта и објекта. Прво ћемо дефинисати семантичке улоге доживљавача и изазивача емоције. Глаголи код којих субјекат има улогу носиоца емоције чиниће групу *статичних* емоционалних глагола (нпр. *волејти*, *цијовати*, *радовајти се* и сл.), док ће групу *узрочних* емоционалних глагола чинити глаголи код којих је објекат доживљавач емоције (*наљутивити*, *обрадовајти*, *узбудити* и сл.). У другом делу рада покушаћемо да утврдимо код којих је статичних глагола могућа трансформација у узрочне емоционалне глаголе и који граматички механизми омогућавају такве промене. Нпр. глагол *љутивити се* је статичан глагол који има значење *осећати љутиву*, а носилац емоције је субјекат. Међутим, овај глагол префиксацијом постаје узрочан глагол *наљутивити*, *разљутивити* (некога), код којег је објекат доживљавач стања, а субјекат стимулус који изазива емоционалну промену.

Циљ нам је да утврдимо због чега су ове трансформације код неких глагола могуће, а код других нису, и која су заједничка обележја глагола који не подлежу узрочним трансформацијама. На крају рада даћемо опште дефиниције које ће сумирати значења статичних емоционалних глагола и њихових узрочних парњака.

3. Корпус истраживања. Емоционални глаголи у српском језику представљају лексичко-семантичку класу која броји око 750 глагола и око 1000 глаголских значења.¹ За потребе нашег истражи-

¹ Будући да је овај рад део ширег истраживања семантичке структуре глагола којима се означавају осећања у савременом српском језику, анализа неће обухватити целокупан корпус којим располажемо.

вања обрадили смо само оне емоционалне глаголе које смо добили као резултат анкете коју је попунило десет испитаника. Њихов задатак био је да напишу што већи број глагола којима се означавају осећања, при чему време рада и број одговора није био ограничен. Резултат анкете био је скуп од 163 глагола² које смо пописали и класификовали³, тако да је коначна листа садржала 37 различитих глагола који представљају репрезентативне емоционалне глаголе за говорнике српског језика: *беснећи*, *бојати се*, *бринући се*, *волећи*, *иневити се*, *жалити*, *желећи*, *жудећи*, *завидећи*, *зазираћи*, *заљубити се*, *кајати се*, *љутићи се*, *мрзети*, *надаћи се*, *нервираћи се*, *обожавати*, *одушевити се*, *очајавати*, *паничити*, *плашити се*, *поносити се*, *презираћи*, *радоваћи се*, *снебивати се*, *срдити се*, *смидећи се*, *сипраховати*, *сипрејети*, *шћуовати*, *ужаснути се*, *уживати*, *узбудити се*, *узнемирити се*, *узрујати се*, *чезнути*, *шокираћи се*.⁴

Дефиниције глагола преузели смо из *Речника српскохрватској књижевној и народној језика* (РСАНУ), а за оне глаголе који још увек нису обрађени користили смо *Речник српскохрватској књижевној језика* (РМС). Будући да смо у овом истраживању настојали да опишемо емоционална значења глагола који припадају стандардном језику, искључили смо значења која су квалификована као архаична, иронична, индивидуална, некњижевна, застарела, погрдна и сл.

4. Теоријски оквир рада. Истраживање је засновано на теоријским приступима Бет Левин и Вилијема Крофта, у којима се класификацији глагола приступа на основу семантичких улога које се додељују аргументима тзв. *психолошких* (Левин 1993) или *менталних* глагола (Крофт 1993).

4.1. У својој опсежној студији о глаголским класама и алтернацијама у енглеском језику Б. Левин се бавила анализом семантички кохерентних глаголских класа. Једну од тих класа чине и *психолошки глаголи* (енгл. *psych-verbs*) који најчешће имају два аргумента, којима се додељују семантичке улоге доживљавача и стимулуса (изазивача). Ауторка психолошке глаголе дели на прелазне и непрелазне, а затим у оквиру датих класа разликује по две поткласе у зависности од тога

² Просечан говорник навео је 16,3 глагола.

³ Нпр. глагол *волећи се* појавио као одговор код свих испитаника, дакле десет пута, али је на коначном списку емоционалних глагола наведен само једном.

⁴ Будући да податак о фреквенцији појављивања глагола у упитницима није релевантан за ово истраживање, глаголи су наведени азбучним редоследом.

да ли семантичку улогу доживљавача имају субјекат или објекат.⁵ Своју семантичку класификацију глагола засновала је на тзв. *глаголским алтернативама* које подразумевају промене у реализацији аргументске структуре глагола, што самим тим доводи до промена и на нивоу значења. Ауторка је на основу глаголских алтернатива дефинисала 48 семантичких класа глагола, у оквиру којих издваја још 182 глаголске поткласе.

4.2. Бавећи се аргументском структуром *менталних глагола* (глаголи перцепције, когниције и емоција), В. Крофт примећује варирање у додељивању субјекатско-објекатских функција глаголским аргументима. Аутор посматра ситуацију описану глаголом кроз однос двеју основних семантичких улога његових аргумената: *доживљавача* емоције и *изазивача* (*стимулуса*, *узрока*) емоционалне промене. У зависности од тога да ли улогу доживљавача имају субјекат или објекат, менталне глаголе дели на *статичне* и *каузативне*. У групу статичних глагола убраја глаголе типа: *волејти*, *илаштити се*, *мрзети* и сл. (субјекат је носилац емоције, а акценат је на емоционалном стању тј. *доживљају*). У групу каузативних менталних глагола убраја глаголе типа: *уилашити*, *изненадити*, *узбудити* и сл. (објекат је доживљавач емоције, а акценат је на узрочно-последичном односу између субјекта који изазива и објекта који доживљава емоционалну промену).

4.3. Видимо, дакле, да оба аутора препознају емоционалне глаголе (психолошке или менталне) као глаголску класу која има своје специфичности, које се првенствено огледају у односу између предиката и његових аргумената. На основу њихових теорија приступићемо семантичкој анализи емоционалних глагола у српском језику. Покушаћемо да утврдимо код којих је статичних емоционалних глагола могућа узрочна трансформација и који је граматички механизми омогућавају. На крају ћемо дати своје мишљење о правцима у којима би требало усмерити семантичку анализу емоционалних глагола у даљим лингвистичким истраживањима.

5. Емоционални глаголи у српском језику.

5. 1. Анализа грађе. Глаголи које смо добили анкетирањем описују емоционалну ситуацију из перспективе субјекта као носиоца

⁵ Прву класу чине тзв. *amuse verbs* (у српском језику овој глаголској класи одговарају глаголи типа *забављати*). Другу класу чине тзв. *admire verbs* (у српском језику овој глаголској класи одговарају глаголи типа *волејти*). Трећу и четврту класу чине тзв. *marvel verbs* (у српском језику овој класи одговарају глаголи типа *чудити се*) и *appeal verbs* (у српском језику овој класи одговарају глаголи типа *жалити се*).

емоције. То значи да нам испитаници нису наводили глаголе којима се означава процес изазивање емоције (*нервирајти*, *љутијти*, *узрујајти* и др.), већ само оне којима изражавају своје лично, унутрашње емоционално стање (*нервирајти се*, *љутијти се*, *узрујајти се* и сл.).⁶ Будући да је наш корпус садржао само глаголе којима се означава ситуација у којој је субјекат носилац емоције, занимало нас је да ли се глаголи који означавају емоционално стање субјекта могу трансформисати у глаголе којима би се означавало емоционално стање објекта. Питали смо се, дакле, код којих су емоционалних глагола статичног типа могуће узрочне трансформације.

5.1.1. Прво смо издвојили групу глагола за које смо утврдили да се не могу трансформисати у глаголе којима би се означио процес узроковања емоције (в. табелу 1). Основно значење ових глагола је сте *осећајти/осејтијти* + именица којом се означава конкретна емоција (*волејти* значи *осећајти љубав*, *бојајти се* значи *осећајти страх* и сл.). Има глагола који припадају истој групи, али се дефинишу другачије (*надајти се* значи *имајти наду*, *очајавајти* значи *бијти обузет осећањем очаја*, *безнађа*, *ионосијти се* значи *бијти исцрпљен ионосом* и сл.). Свима њима је заједничко то што изражавају емоције које су унутрашње, најчешће неприметне и које се не испољавају специфичним понашањем, гестикалацијом, вербализацијом и сл.

Табела 1. Емоционални глаголи који немају узрочну трансформацију⁷

бојати се	<i>осећајти страх</i> , <i>бојазан</i> , <i>страховајти</i> , <i>иљашти се</i> .
волети	<i>осећајти љубав</i> , <i>бијти иријателски расиоложен</i> , <i>наклоњен</i> , <i>везан осећањима</i> (за некоја).
жалити	<i>имајти неирјатно осећање</i> , <i>бијти нерасиоложен</i> (збој нечеја); <i>бијти ијужан</i> , <i>ожалошћен</i> .
желети	<i>осећајти иоиребу</i> , <i>чезнујти</i> , <i>машијајти</i> , <i>жудејти</i> за неким, <i>нечим</i> .
жудети	<i>силно</i> , <i>веома желејти</i> (некоја, нешто), <i>чезнујти</i> (за неким, нечим), <i>са великом љубављу</i> , <i>жељом очекивајти</i> (некоја,

⁶ Овај податак је занимљив за нека даља психолингвистичка и социопсихолошка истраживања, посебно уколико би се иста слика поновила на већој популацији испитаника. Можда би се могло закључити да су, из перспективе човека, важније унутрашње, личне емоције, у односу на емоције које код других људи, својим понашањем или поступцима, свесно или несвесно изазива.

⁷ Дефиниције глагола у свим табелама преузете су из речника РСАНУ и РМС.

неки спољашњи стимулус (који у реченици може, а не мора бити исказан: Ана бесни. Ана бесни збој њејовој йонашања.).

Табела 2. Емоционални глаголи који имају узрочну трансформацију

беснети	<i>бијџи изван себе од срџбе, од њева; љраскајџи, љрдџиџи, љсовајџи.</i>
бринути се	<i>осећајџи бриу; сџраховајџи.</i>
гневити се	<i>бијџи њеван, срџиџи се, љуџиџи се.</i>
љутити се	<i>бивајџи захваћен осећањем љуџње, љосџајајџи њеван, срџиџи се, њевиџи се; осећајџи се уврећен, дуриџи се.</i>
нервирати се	<i>љосџајајџи нервозан, раздражљив, узрујан, узрујавајџи се, узбуђивајџи се, љуџиџи се.</i>
одушевити се	<i>исџуниџи се заносом, осејџиџи велико задовољсџиво, расџоложење, јако се орасџоложџиџи, занејџи се, усхиџиџи се.</i>
патити	<i>осећајџи, доживљавајџи, љодносиџи душевни бол, љајџу.</i>
плашити се	<i>имајџи, осећајџи сџрах, бојајџи се, сџрејџи.</i>
радовати се	<i>осећајџи љријајџности, задовољсџиво, бијџи добро расџоложен, веселиџи се.</i>
срдити се	<i>бијџи збој нечеја у раздраженом сџању, осећајџи срџбу, љуџиџи се.</i>
стидети се	<i>осећајџи сџид, срамџи се.</i>
ужаснути се	<i>осејџиџи и љоказајџи ужас, зџрозџи се.</i>
узбудити се	<i>бијџи обузејџи јачим осећањем, узнемириџи се, узрујајџи се.</i>
узнемирити се	<i>љосџајајџи немиран, несџокојан, уџлашиџи се.</i>
узрујати се	<i>узбудџи се, узнемириџи се.</i>
шокирати се	<i>љренеразџи се, зайањџи се.</i>

Статичне емоционалне глаголе могуће је трансформисати у глаголе са узрочним значењем на два начина: (1) изостављањем повратне речи *се* (нпр. *бринуџи, њевиџи, љуџиџи, нервирајџи* и сл.) и (2) префиксацијом (*разбеснејџи, забринуџи, разџневџи, наљуџиџи* и сл.). У зависности од тога на који се начин реализује узрочно значење, емоционалне глаголе поделили смо у три групе.

5.1.2.1. Права узрочна трансформација. У прву групу спадају статични глаголи чијим се нереклексивним облицима остварује узрочно значење (*одушевиџи се/ одушевиџи некога; узнемириџи се/узнемириџи некога; узбудџи се/узбудџи некога* и др.) (в. табелу 3). Будући да је у питању иста лексема у којој се разлика у значењу уноси само променом морфолошког облика глагола, ову трансформа-

цију зваћемо *правом узрочном трансформацијом*. На примеру глагола *ужаснути се* осликаћемо разлику у значењима његовог рефлексивног и нереклексивног облика. Рефлексивним глаголом *ужаснути се* означава се емоционална ситуација у којој субјекат има семантичку улогу доживљавача емоције (Ана *се ужаснула* његовог погледа). Нереклексивним глаголом *ужаснути* означава се ситуација у којој субјекат има семантичку улогу изазивача емоције, а објекат семантичку улогу доживљавача (Марков поглед *је ужаснуо* Ану). Важно је напоменути да код узрочних емоционалних глагола субјекат изазивач може имати обележја живо+/живо- (Марко *узнемирава* Ану. Галама *узнемирава* Ану.), док објекат доживљавач мора имати обележје живо+ (Марко *узнемирава* Ану. *Марко *узнемирава* галаму.).

Табела 3. Права узрочна трансформација

одушевити се	одушевити	<i>изазвајти у некоме занос, дивљење, њобудити у некоме одушевљење за нешто.</i>
ужаснути се	ужаснути	<i>изазвајти ужас, страх, зајрејашћење.</i>
узбудити се	узбудити	<i>изазвајти, њробудити јака осећања (у некоме), узнемирити, узрујати (некога).</i>
узнемирити се	узнемирити	<i>ућлашити.⁸</i>
узрујати се	узрујати	<i>узбудити, узнемирити.</i>
шокирати се	шокирати	<i>изазвајти шок, њренерзити, зајањити, ужаснути.</i>

5.1.2.2. Префиксална узрочна трансформација. У другу групу спадају статични глаголи код којих се узрочно значење остварује њиховим префиксираним облицима (*беснејти/разбеснејти* некога; *њајти-њти/нањајити* некога; *сњидејти се/њосњидити* некога) (в. табелу 4). Префиксална трансформација специфична је због тога што се префиксима, поред значења узрочности, у глагол уносе и друга значења која се тичу: перфективности, аспектуалности, фактитивности, ди-

⁸ Код глагола *узнемирити* направили смо изузетак када је у питању значење које смо из речника преузели. Наиме, ниједна од дефиниција које су дате за значења овог глагола не одговара у потпуности значењу *изазвајти емоцију*. Прва два значења дефинисана су на следећи начин: 1. *нањравити забуну, изазвајти немир, начинити неред* и 2. *довести у сњање узбурканости, зајјаласати*. Будући да је тек у трећем значењу наведен глагол *ућлашити*, ми смо направили изузетак и ово секундарно значење навели у опису глагола *узнемирити* некога. Сматрамо да је основно значење овог глагола (у некоме, код некога) *изазвајти осећање немира, узнемирености, сњрејње* и сл., иако оно у нашем извору није на тај начин наведено.

стрибутивности и др. Осликаћемо то примерима. Ако погледамо глаголски пар *беснеџи* и *разбеснеџи*, прво што примећујемо јесте да се једним глаголом означава емоционално стање субјекта (*беснеџи*), а другим глаголом изазивање емоције у објекту (*разбеснеџи*). Међутим, префиксом *раз-* се у глагол *беснеџи* уносе и друга значења. Једно од основних јесте значење *распростирања њредмеџа на већи обим или на већу њовршину* (Стевановић 1964: 465). Глаголом *разбеснеџи* означава се процес преношења *беса* на објекат, тако што га дата емоција у целости обузима и преплављује. Такође, префиксом *раз-* се у основно значење глагола *беснеџи* уноси и фактитивно значење: *довођење објекта (најчешће људској бића) у неко (најчешће неџаџивно) расџоложење* (Клајн 2002: 234). Код глаголског пара *џлашиџи* се и *џоџлашиџи*, префиксом *џо-* уноси се значење дистрибутивности, односно, информација да се радња обавља на већем броју објеката (Стевановић 1964: 460; Клајн 2002: 243). Дакле, постоје статични глаголи код којих се значење узроковања радње може исказати само префиксираним глаголом, али је у тим случајевима значење узрочности допуњено специфичним значењима датог префикса.

Будући да је питање семантике глаголских префикса врло сложено и да захтева обраду већег глаголског корпуса, нећемо се, у овом раду, детаљније њима бавити. Ипак, сматрамо неопходним да се у будућим семантичким истраживањима емоционалних глагола приступи класификацији префиксираних облика и да се јасно одреде значења префикса којима се мења значење основног глагола.

Табела 4. Префиксална узрочна трансформација

беснеџи ⁹	разбеснеџи	<i>изазваџи код некоџа бес, учиниџи бесним, разџариџи, раџесџиџи.</i>
патити ¹⁰	напатити	<i>изложџи џаџиџи, муџи, намучџиџи.</i>

⁹ Под одредницом *беснеџи* у речнику РСАНУ наведено је секундарно значење *беснеџи некоџа*: индив. (некога) *џако љуџиџиџи; доводиџи до беснеџа*. Будући да је у питању значење које је дато као последње, оквалификовано као индивидуализам и осликано једним примером, нисмо га узели у обзир као релевантно емоционално значење, сматрајући га необичним и неспецифичним за савремени језик. Такође, сматрамо да нам испитаници у упитницима нису навели глагол *беснеџи* у прелазном значењу, већ да су имали на уму значење *осећаџи бес*. Ово мишљење поткрепљујемо чињеницом да су сви глаголи који чине нашу грађу они којима се означава субјекат као носилац емоције и емоционалног стања.

стидети се	застидети	<i>изазвајћи код некоја осећање сџида, учинићи да неко осејти сџид, срамоју, њосџидејћи; нанејти нечему сџид, срамоју.</i>
стидети се	постидити	<i>учинићи да се ко сџиди.</i>

5.1.2.3. Комбинована узрочна трансформација. Трећу групу чине глаголи код којих се јавља комбинована узрочна трансформација, тј. узрочни парњаци су или нереклексивни облици статичног глагола или префиксирани облици истог (*бринујћи се/бринујћи, забринујћи; нервирајћи се/нервирајћи, изнервирајћи* и др.) (в. табелу 5).

Табела 5. Комбинована узрочна трансформација

бринути се	бринути	<i>задавајћи брију, немир, сџрах (некоме), забрињавајћи.</i>
бринути се	забринути	<i>учинићи да неко засџреји, задајћи брију, немир, сџрах.</i>
гневити се	гневити	<i>срдјићи, љујјићи.</i>
гневити се	разгневити	<i>разљујјићи, расрдјићи.</i>
љутити се	љутити	<i>изазивајћи у некоме осећање љујње, срџбе, срдјићи, њевиићи некоја.</i>
љутити се	наљутити	<i>изазвајћи чију љујњу, срџбу, разљујјићи, расрдјићи, разџневиићи.</i>
љутити се	разљутити	<i>довесџи у сџање љујње, наљујјићи, разџневиићи, расрдјићи.</i>
нервирати се	нервирати	<i>чинићи некоја нервозним, узнемировајћи, раздраживајћи, узрујавајћи.</i>
нервирати се	изнервирати	<i>учинићи некоја нервозним, веома узнемирији, раздражији, узрујаји.</i>
плашити се	плашити	<i>чинићи да се неко боји, изазивајћи, задавајћи сџрах, сџрашији.</i>
плашити се	заплашити	<i>улији, задајћи сџрах (некоме), ујлашији, засџрашији.</i>
плашити се	наплашити	<i>изазивајћи сџрах код некоја, ујлашији, зајлашији, засџрашији, џрејасџи.</i>
плашити се	поплашити	<i>изазвајћи, задајћи сџрах, џресџрашији.</i>
плашити се	преплашити	<i>учинићи да (ко) осејти сџрах, задајћи (коме) сџрах, џресџрашији.</i>

¹⁰ Под одредницом *џајјићи* у речнику РМС наведено је секундарно значење *џајјићи некоја*: (прел.) *чинићи да ко џрји, мучији (која), задавајћи бол (коме)*. Будући да смо на почетку рада објаснили да ћемо се бавити само примарним емоционалним значењима глагола, ово прелазно значење глагола *џајјићи* није ушло у анализу.

плашити се	расплашити	<i>плашећи расшераћи.</i>
плашити се	сплашити	<i>уплашићи, усшрашићи.</i>
плашити се	уплашити	<i>изазваћи сшрах, усшрашићи, шрејасћи некој, башићи у сшрах.</i>
радовати се	радовати	<i>сшварати шријашности, задовољство (некоме, нечему), чинићи веселим, добро расшоложеним, веселићи.</i>
радовати се	обрадовати	<i>развеселићи, учинићи радосним, веселим.</i>
срдити се	срдити	<i>чинићи некоја срдитим, љутићи, доводићи некоја у сштане љутиње, раздражљивости, у срибу.</i>
срдити се	насрдити	<i>изазваћи нечију срибу, рассрдити, наљутићи некоја.</i>
срдити се	расрдити	<i>изазваћи срибу у некоме, разљутићи, наљутићи.</i>

5.2. Анализом грађе утврдили смо да је, од три наведена типа трансформација, у нашем корпусу најзаступљенија комбинована узрочна трансформација (нпр. *радоваћи се/радоваћи, обрадоваћи некога*); на другом месту су глаголи са правом узрочном трансформацијом (нпр. *одушевићи се/одушевићи некога*), а последњу групу чине глаголи са префиксалном узрочном трансформацијом, код којих се узрочност остварује префиксацијом основног, статичног глагола (*сшидећи се/засшидећи, шосшидићи некога*).

6. Кратак осврт на основна питања. Закључна разматрања.

6.1. Емоционални глаголи у српском језику обухватају глаголе којима се означавају психолошка стања, расположења и осећања. Две основне семантичке улоге које се додељују аргументима емоционалних глагола јесу *носилац* емоције и *изазивач* емоционалне промене. Ако је носилац емоције субјекат, глагол припада групи статичних емоционалних глагола, а ако је доживљавач емоције објекат, глагол је узрочан.

6.2. Постоји група статичних глагола које није могуће трансформисати у узрочне (нпр. *волећи, мрзећи, надаћи се* и сл.). Они изражавају емоције које су унутрашње, неприметне и које се најчешће не испољавају специфичним понашањем, гестикацијом, вербализацијом и сл. Њихово основно значење може се исказати глаголом *осећаћи/осеићи* и именицом којом се означава конкретна емоција (*волећи значи осећаћи љубав*).

6.3. Другу групу чине статични глаголи чије је значење могуће трансформисати у узрочно. Узрочност се исказује на два начина: нереклексивним обликом статичног глагола или префиксацијом. Нереклексивним обликом глагола исказује се искључиво узрочно значе-

ње, дакле мења се само носилац семантичке улоге доживљавача емоције и глагол постаје каузативан. Глаголи који префиксацијом постају узрочни, осим значења узрочности, добијају и друге значењске нијансе, које су одређене префиксом који учествује у њиховој творби. На основу анализе грађе издвојили смо три основна типа узрочних трансформација: *йраву*, *йрефиксалну* и *комбиновану*.

6.4. Општа дефиниција. Разноликост дефиниција која се јавља у лексикографској пракси указала је на потребу да се што прецизније и једноставније дефинише значење емоционалног глагола. Предложили смо две опште дефиниције које својим значењем обухватају различите варијације које се у речницима јављају. Основно значење статичних емоционалних глагола одредили смо изразом: *осећаџи/осеџиџи*+именица којом се означава конкретна емоција (*џуџоваџи* значи *осећаџи џуџу*). Основно значење узрочних емоционалних глагола одредили смо изразом *изазиваџи/изазваџи*+именица *осећање*+именица којом се означава конкретна емоција (*наџуџиџи* значи *изазваџи осећање џуџње*). Приметили смо да се при дефинисању статичних глагола користи општи глагол *осеџиџи/осећаџи* и једна именица којом се означава која је емоција у питању (*волеџи* значи *осећаџи љубав*). Код узрочних глагола као да постоји потреба интензификације емоције, тако што се испред именице којом се означава врста емоције, обавезно наводи именица *осећање* (нпр. *наџуџиџи* значи изазвати *осећање* љутње, наспрам изазвати љутњу; *разбеснеџи* значи изазвати *осећање* беса, наспрам изазвати бес и сл.).

6.5. Основно обележје свих емоционалних глагола јесте обавезно постојање стимулуса који узрокује промену емоционалног стања, питање је само, да ли је он исказан или није. Дакле, у реченицама Ана воли¹¹/Ана воли *Марка*/Ана воли *Марка збоџ џоџа џџо је добар йрема њоџ* значење глагола *волеџи* јесте *осећаџи љубав*. У сва три случаја објекат је стимулус који изазива емоцију у субјекту, а оно чега нема јесте намера да се дата емоција изазове. За разлику од глагола *волеџи*, код којег објекат нема намеру изазивања емоције, код глагола типа *вреџаџи*, *йонижаваџи* та интенција постоји. Ова особина специфична је за каузативне глаголе код којих постоји свесно вршење радње која у објекту изазива промену емоционалног стања (*бодриџи*, *џеџиџи*, *веселиџи*, *нервираџи* некога и сл.).

6.6. Важним за разумевање емоционалног догађаја сматрамо елементе као што су вербална експресија, специфично понашање,

¹¹ Глагол *волеџи* у овој реченици може имати значење *знаџи волеџи*, *имаџи џџособноџ вољења*, и у том случају се понаша као непрелазан глагол.

физиолошке промене, гестикулација и др., који у глагол уносе додатне информације и усложњавају емоционалну ситуацију која се њим описује. На основу таквих информација могуће је приступити финијим семантичким класификацијама. Наиме, постоје глаголи којима се означавају различити аспекти емоционалности, у чијим су конкретним реализацијама доминантније неке друге компоненте: вербална (*викајџи*, *кукајџи*, *јаукајџи* и сл.) (в. Штрбац 2006), физиолошка реакција (*џлакајџи*, *грхџајџи*, *џребледејџи*, *џоцрвенејџи* и сл.) или специфично понашање и гестикулација која се везује за цео емоционални контекст (*Чујала је косу од беса*; *Скакала је до неба од среће* и сл.).

6.7. Да бисмо резултате нашег истраживања могли да уопштиме и њима обухватимо све глаголе који припадају класи емоционалних глагола у српском језику, неопходно је сличну анализу спровести на већем језичком узорку који би обухватио појединачна значења глаголских лексема, укључујући и она секундарна значења која имају функцију означавања емоције. То би значило да се, на пример, за глагол *жалџи* у обзир узму четири његова значења која гласе: (1) *имајџи нејпријатно осећање*, *бијџи нерасјоложен (збој нечеја)*, *бијџи џужан*, *ожалошћен*; (2) *џребацџивајџи себи*, *кајајџи се*; (3) (некога) *осећајџи сажалење*, *самилосјџи (џрема некоме)*, *сажалевајџи* и (4) (за неким, некога, ређе за нечим, нешто, или без допуне) *осећајџи жалојџи*, *џујовајџи за умрлим*, *ојлакивајџи*; *нарицајџи*.

6.8. Сматрамо да је за разумевање семантике глагола важно да се анализа усмери на једну глаголску класу и сва значења њених чланова. Једино се тако може открити природа датих глагола и могу се уочити оне специфичности на основу којих ће се правити финије семантичке класификације.

ЛИТЕРАТУРА

- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Екман 1999: Paul Ekman, Basic emotions, in: *Handbook of Cognition and Emotion*, eds. T. Dalgleish, M. Power, John Wiley and sons Ltd., 45–60.

- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, 1, Слањање и њрефиксаџа*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Крофт 1993: William Croft, Case marking and the semantics of mental verbs, in: *Semantics and the lexicon*, ed. R. Pustejovsky, Netherlands: Springer, 55–72.
- Левин 1993: Beth Levin, *English verb classes and alternations. A preliminary investigation*, University of Chicago Press.
- Миливојевић 2008: Zoran Milivojević, *Емоџје*. Novi Sad: Psihopolis institut.
- Московљевић-Поповић 2008: Јасмина Московљевић-Поповић, Класе глагола за изражавање психолошких стања, осећања и расположења у савременом српском језику, *Научни сасџанак славистиџа у Вукове дане* 37/1, Београд, 87–98.
- Ортони–Тарнер 1990: Andrew Ortony, Terence Turner, What’s basic about basic emotions?, *Psychological Review* 97/3, 315–331.
- Поповић 2007: Људмила Поповић, Аргументска структура глагола емотивног стања у словенским језицима, *Зборник Маџице српске за славистиџу* 71–72, Нови Сад, 481–497.
- Принџ 2004: Jesse Prinz, Which emotions are basic?, in: *Emotion, Evolution, and Rationality*, eds. D. Evans, P. Cruse, Oxford Univeristy Press, 1–19.
- Ристић 2004: Стана Ристић, *Ексџресивна лексика у српском језику: џео-риџске основе и нормџивно-кулџуролошки асџекџи*, Монографије 1, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Соломон 2008: Robert Solomon, The Philosophy of Emotions, in: *Handbook of Emotions*, eds. Lewis et al., New York – London: The Guilford Press, 3–16.
- Стевановић 1964: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Грамаџички сисџеми и књижевнојезичка норма. I. Увод, Фонетџика, Морфологиџа*, Београд: Научно дело.
- џејмс 1884: William James, What is an Emotion?, *Mind* 9/34, 188–205.
- Штрбаџ 2006: Гордана Штрбаџ, О валентности глагола емоционалног садржаја у српском језику, *Зборник Маџице српске за филологиџу и линџвистиџу* XLIX/2, Нови Сад, 73–102.

ИЗВОРИ

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.

Ana Milenković

Summary

THE EXPERIENCER AND STIMULUS SEMANTIC ROLES IN THE ARGUMENT STRUCTURE OF EMOTIONAL VERBS IN THE SERBIAN LANGUAGE

The aim of this study is to analyze the meaning of a group of verbs denoting psychological states, moods and feelings (called *emotional verbs*) in the Serbian language. We will consider the meanings of emotional verbs to be part of a wider emotional situation in which the relationship between the subject and object is causally-consequential. Depending on whether the semantic role of the experiencer is attributed to the subject or object of the emotional verb, we will divide verbs into two classes: stative (*subject_experiencer*) and causative (*object_experiencer*) verbs. We will then try to determine which stative emotional verbs are able to transform into causative emotional verbs, and which grammatical mechanisms allow these changes.

Key words: emotions, emotional verbs, argument structure, semantic roles, experiencer, stimulus, reflexiveness, prefixation, lexicographic definition.